

הרופא והפילוסוף*

ספור פלאים. הרקע תקופת ההשכלה במאה התשע עשרה ברוסיה. ההשכלה ילידת חוק, נדחקה לאהלי ישראל ברצון שררה נרה, במגלבו של גיקולי הראשון, ואוהדי ההשכלה הברלינית מבפנים נתפתו להאמין בהבטחותיו. הד חזק ובהיר לתקור-פה עולה מתוך הספר.

המסכת למרות הסופים המרובים אינה מסובכת. לפני הקורא עוברים המון בריות ומעשים המושכים את לבו. העומדים להש-כיל את האומה הם יצירים עלובים, נפשות קרוצות מפולגות, ספוסים שלילים: (1) ד"ר גולדפלאם, אדם אירופי, חיצוניותו מלוט-שת ויש בה מהרצינות הזהירה, רבת הסבלנות והמשמעת. מגין בעוז על דעו-תיו ומצליח להקסים בהרצאתו את שומ-עיו; פילוסוף לפי מקצועו ותלמיד מובהק של תורת קאנט; ועם זה יודע לצוד נשים ולחיות אתן חיים תפשיים. בהיותו סטור-דנט בברלין התקשר עם התופרת גרטרוד, בחורה גלבת שהתמכרה לו בכל לבה החמים, וכן התיידד עם פולניה אוסיפובנה שריידר במקום שבו לבחן פאר בחורת מוראה, וחי אהה בלא שתהא עליו כל חובה שהיא. משכיל לוחם הבא להגשים את חונו, חזן ההשכלה בעיירה יהודית כשאינו יודע כלום מהורת היהדות; יודע פרק פדגוגי. ואינו יודע כיצד להגשימה בסביבה יהודית. (2) ד"ר גליק, רופא הגון עוסק במלאכתו לשמה, מעמיק לחקור את

(*) פישל שניארסון. ספור פלאים על הרופא יונה גיטלש ג"ת. הוצאת מסדה, תל-אביב.

החולה ומאיזך גיסא גנדרן, מסלסל ביופיו ומתכל בדבריו מלים לטיניות להבהיל את שומעיו; בור ביהדות ורחוק הימנה בהח-לט, אין לו כל זיקה למצוותיה, וכל ידיעה בלשונה. (3) ד"ר טובנר, התחנך בבית הוריו המתבוללים בעיר גוצרית, והיהדות נרה לו במידה כואת, עד כשהוא סר פעם לבית הרב החולה עם שאר חבריו הרופאים, התנהג כנוצרי עם כומר, ושקו ביד, ואמר לו: שלום, אבא! והיה לצחוק בעיני הרוב-סא הנוצרי שהיה נוכח שם, שהעיר לו על שאינו יודע להבדיל בין רב לכומר. (4) הוברמן, עשיר העיר, נסה אחרי לימודים מופשטים, אבל תנאי חייו גרמן לו להיות שקוע בעולם המסחר. חניך ההשכלה האי-רופית הוא חפשי בדעותיו, קשור לקהלתו בנימים דקים. — בביקור יום הכפורים בבית הכנסת ובהשתתפותו הכספית לתמי-כת צרכיה; עשיר הגונה מעשרו, גר בפלטין הבנוי לתפארת מוקף גן גהדר, ולו גם ארמון קיץ, וצהנה אחרים בעשרו. עורך בביתו כל מיני מסיבות, איש וגור-דים, נמשך אחרי יין ונשים, מחולות ומע-נוגות, עד שהסתבך פעם בדווקרב בעבור אשה טפוס המעורר רחמים. (5) סורוקין, אביר העירה, ביתו מרכז ל"נוער הנהב", מחלל בפרסיה יום הכפורים, ובא בריב עם אלה שמחאו על מעשהו זה. אבל יש בברוש זה זיק יהודי. הוא מוכשר להפ-קיר את עצמו להצלת הוולת. מעשה שפרצה תבערה במאלינובקה, והוא חש למקום המעשה והציל שני ילדים מתוך האש בסכנה גדולה, כשבגדו כבר היו מחורלים אש.

האשה ברחוב היהודי מלאה תלונה על היהדות, ועומדת לה לצר, משיפה למשטר שכלי, משטר חופש הדת, כגון גברת פולניה שריידר — אשה כבת ארבעים, חנינית, בריאה ונרונה, נויבת לב. בעלת השכלה מרובה ונטיה גדולה לציור, מקור רית בדעותיה. התחנכה בפנים רוסייה בבית הורים מתבוללים קיצוניים, וכשנישאה למר שריידר, נכנסה שוב לסביבה מתנכרת ליהדות. קנאית לחופש, השכלתה צרחה את הדת. האמונה מחלישה את החקירה שבמ-דע, ורוח המדע פוגע בתמימותה של האי-מונה. איבה מסותרת לה לרופא גיטלש על הנהגתו הדתית, והגרף הנוצרי מוכרת היה להגין על כבוד הרופא היהודי בפני האינטלגנטית היהודית, ולהוכיחה על חלי-שתה מן המציאות. היא האריסטוקרטית שהתרחקה אפילו מן האריסטוקרטים היהודיים היתה המטרונה של בית-הספר הממ-לכתי לחנוך ילדי ישראל...

רוזה הוברמן — צעירה יפהיפיה, מש-כילה בקיאה בכמה לשונות, מוסיקאית, מוקפה נוער אינטלגנטי, מתעניינת בחורת המוסר ובשאלות הפילוסופיות ועם זה גשיית, סוערת, אינה יכולה לסלוח לקאנט את תורתו. כיצד אפשר לחפוש את עומק המוסר בשלא הרגיש בהתלהבות אמנותית. בסופו של דבר, טפוס חלש, מחוסר אופי, כשהיא מתאהבת בד"ר גולד-פלאם, הפילוסוף שבעיירה אינה מגשימה את שאיפתה מחמת הפרעתם של הוריה הרוצים שתושא לסטודנט גרינשטיין...

כשם שהמחבר הולך ומתאנ את מגר-עותיה של האינטלגנציה הרשמית, מגלה

את מסתריה ומציג את מערומיה, כך הוא הולך ושר הימנון ליהדות החרדית, מדגיש את צריפותה, טהרתה ונקיונה, טפוסים של מים ומושלמים כגון הרב של מאלינובסק; למדן "דבר האומה", יפה בחיצוניותו, לבוש תלבושת מהודרת, מצוין בקול געים. הוגה דעות מקורי, מתנגד להשכלה ולפילוסופיה ומכל מקום מכובד על האינטלגנציה הרשמית בשל אישיותו המזהירה. והנה — ד"ר גיטלש. בן למשפחה עדינה ואהובה על הבריות. פעם גנור עליו מלקות על שמירתו את היהדות. הילד ספג אותן מתוך שלוח יתירה, לא הוציא אפילו גניחה אחת, עד שהתעלף. וכשהתעורר המשיך בשתיקתו ובלבו של הגנרל נתעוררו רחמים למראה אומץ רוחו של הנער והוא הביאו לפטר-בורג לתנכו כבקשתו בתלמוד-תורה. ברבות הימים היה יונה גיטלש רופא במאלינוב-סק, אדוק קיצוני. יושב תדיר בכסוי ראש, מחפלל ותיקין, הולך בשבתות לשמוע חסידות מפי הרב. מצטיין בנועם הליכור-תיו ובמידותיו החרומיות. פסיכולוג עמקן ורופא מסור. תחלה לא היו היהודים מוזר-קקים אליו באשר יהודי הוא, והרופאים היהודים היו מכבדים אותו. עד שסרבו לישוב אתו בקונסיליום, נראה היה להם כרב הודע להתפלל על החולה יותר מש-יודע לרפאו, ולבסוף נתפרסם על ידי אי-גם יהודים, ע"י הגרף קוניביץ וע"י הרופא הנוצרי קובלסקי, כרופא מחונן המצליח בדרכיו שהן פשוטות וקולעות אל המטרה. ואף הבטלן המאלינובסקאי אינו בטלן כמשמעו, אלא מכונה כך על דרך סגו נהור, ובאמת אין קץ להרצותו. יחיאל משה המלמד הבטלן משקלוב ברה"ב שאיך קץ לעדינותו. בקטנותו הכשיל זקן אחד בשגגה והוא נפל ורגלו אחת ושברה, הלך

והעניש את עצמו בכווית רגלו הימנית. עילוי שישב בבית חותנו ושקר על למודיו. פעם הפליט חותנו שאין רצונו לפרנסו תדיר, הלך ושבר לו בית והיה למלמד. התחרט החותן על דבריו והפציר בו להשאר אצלו, סירב האיסחנים לשמוע בקולו, הצטער על שנהנה עד עתה מתמי-כת אחרים ושמת על חיו תיי העוני. לאחר, בוא וראה מה בין היהדות החרדית ליהדות האריסטוקרטית, האידיאל של הראשונה חיי תורה, שאיפה לנעלה ול-נשגב, ליראה ולמוסר. התנונים ובעלי מלא-כה, לאחר יום עבודה הולכים לבית הכנ-סת לשמוע דף גמרא מפי ישעיהו המלמד, המסביר בנעימות את סוגיות הש"ס, וא-פילו שאינם יכולים לירד לעומקם של העניינים, נהנים מזיו התורה... החסידים סרים לבית המדרש הישן, בית המדרש ליובוויצ'י, לשמוע חסידות מפי החזורים; וכל שמחותיה של היהדות החרדית, שמ-חות של מצוה הן, האדיקות הישראלית הנובעת ממעמקי האמונה של חציבת הגי-שמה ממרומים, שומרת ומשמרת היא, שומרת על קדושתה ומשמרת את של הזר-לת, טולרנטית ואדיבה לגבי פושע. כשר-מת המופקר סורוקין בשעת הילולא, בה ידיו שהשתוללו אתו עזבוהו לגפשו, והרופאים שבאו ומצאוהו מת לא התע-ניינו בו, הרי משה ליב החסיד מתייחס לבר-מינן החוטא בסלחנות מרובה, משתדל להמתיק את דינו ומתפלל עליו מתוך התרגשות גדולה, טרחת ונביא ללויה את הילדים שהוצלו על ידי הנפטר, כדי שזכות הצלתם תהא לו למליץ יושר. מה שאינן האריסטוקרטית, מה שאינן כן "המשכילים" — — — שעמום, קלפים, תענוגות, תפכ-פכות.

המחבר שפתו אתו למסור כל מיני וענועים ופשיים, מראות וגוונים. סקירתו חדה ודקה, והסברתן שוטפת. על כן סופר בעל השכלה רחבה הוא, בעל טעם והבנה, המצטיין בידיעותיו הפסיכולוגיות, אלא דא עקא שאצבע הזמן גרמה לכתיבת הספר והוא בעכרו. גירתו אחרי ההווה מכ-שילתו במסקנות בלתי היסטוריות. השנאה המפעפעת עתה בקרבנו לגרמנים גודסת להאשים את דבריה של אומה זו על בניה, אבל אין להאמין שבמאה התשע-עשרה חזה מישהו מראש את הכנופיה הפושעת הידועה בתור מגשימי תורת קאנט — הרעיון שהפילוסופיה הקונטיננטלית המב-טלת את ההרגשות, הנאצלות ביותר, אהי-בה ורחמים, כמקור המוסרי, ותומכת את יסודותיה בתכונה בלבד, מוגלה מסוכנת היא העלולה להביא שואה איומה על-החרבות כולה (נאום גיטלש, חלק ב, פ"ט) דעה אנרכוניסטית היא. הורת קאנט הקסי-מה בתחילתה לא רק את המשכיל שלמה מימון בלבד, שהיה הפרשן הגדול שלה, אלא לקחה שבי גם את לב המקובלים שלגו, ר' פינחס מחבר ספר "הברית השלום" ממקורבי הגר"א התפעל הימנה, ובה בשעה שהוא הולך ושופך את לעגו על תורת המונדים של לייבניץ, הוא מעלה למופת את תבונתו של קאנט, אבל "דברי קאנט כראי מוצק חוקים"... (ספר הברית השלום. המלבי"ם כתב יושר, 204); וכן היה המלבי"ם קנטיני מובהק, שילב את ספר איוב בתורת קאנט (עיין פרושו). לפי חוכנו ומהותו של הספר שמו הגאה לו — רומן, אלא שהמחבר לא רצה, כנראה, להיות כותב רומנים, וקראו ספור.

אשר פריצקר